

EMİRHAN YENİKEY'İN EDEBÎ DÜNYASINDA TUKAY GELENEKLERİNİN ETKİSİ

R. R. İDRİSOV

Aktaran: M. Yasin KAYA

Özet

Tukay, gerek kendi devrinde gerekse kendisinden sonra edebiyat dünyasının pek çok ünlü ismini yakından etkilemiş bir şairdir. Bu etkilenmenin en güçlü olduğu kişilerden biri de ünlü Tatar edebiyatçısı Emirhan Yenikey'dir. Bu makalede Yenikey'in Tukay'a olan ilgisi ve onun edebiyat hayatında Tukay'ın yeri ve önemi ele alınmaktadır.

Anahtar kelimeler: Abdullah Tukay, Tatar edebiyatı, Emirhan Yenikey.

Effect of The Traditions of Tukay on Emirhan Yenikey's Literary World

Abstract

Tukay was a poet who influenced the most famous names of literary world both in his own time and after closely. One of the people that this influence is strongest was famous Tatar literary figure Emirhan Yenikey. In this article, Yenikey's interests on Tukay, Tukay's place in his literary life and importance were discussed.

Key words: Abdullah Tukay, Tatar literature, Emirhan Yenikey.



Büyük şair Abdullah Tukay'ın sanat geleneklerinin yararlı etkileriyle şekillenen yazarlardan biri de ünlü Emirhan Yenikey oldu. Yazarın edebî mirasında Tukay'ın Tatar edebiyat ve kültür tarihindeki yeri hakkındaki fikir ve görüşler oldukça çoktur ve onlar Yenikey'in eserlerinde yaygın olarak görülür.

Tukay'ın *Su Anası* (Su Perisi) adlı kitabı, Yenikey için bir "dil anahtarı" olarak, harfleri tanımaya başlayan Emir, artık kocaman bir Yenikey olduğunda da Tukay'ı elinden düşürmez, içinden onunla konuşarak, sohbet ederek, dertleşerek hayatını sürdürür. (Yenikey 1983: 34; Yenikey 1987: 52)

Yazar, Tukay'a tekrar tekrar başvurur. 1968 yılında yazılan "... Yıldız Gibi" adlı makalesinde şöyle satırlar vardır: "Yalnızca bir dakika düşünelim: Bizim tarihimizde Tukay yok, Tukay olmamış diyelim... Ne kadar fakir kalırdık biz, pek çok şöhretimizi kaybederdik!.. Ancak kadere binlerce şükürler olsun ki bizim Tukay'ımız var!" (Yenikey 1983: 19)

Yenikey, halkın sevgili şairinin büyük görevine dikkat çeker: "Tukay, Tatar halkının yüzyıllarca biriktirdiği derdi ve hüznü, acı ve nefreti, umut ve hayalleri bir yanardağın püskürmesi misali eserlerinde dile getirdi." Aynı şekilde Yenikey, Tukay'ın sanatının dünya çapındaki önemine de işaret eder: "Tukay gibi kendi devriyle bu kadar iç içe, yaşadığı hayatın bütün yönlerini açıkça görebilen, her türlü toplumsal eşitsizliğe karşı keskin bir nefret duyarak yazan ikinci bir şairi yalnızca bizde değil, pek çok millette de bulmak zordur." (Yenikey 1983: 20)

Yenikey'i daha çocukluk yıllarından itibaren Tukay'la birleştiren kişilerin ilki, şairin dostu Seyit Sünçeleý iken; ikincisi de sanatının ustalık döneminden arkadaşı Ahmet Feyzi'dir. İşte bu Tukay'la ilgili ortak hassasiyet de onları yakınlaştırmış olmalı. "Gerçek İnsan, Gerçek Sanatçı" adlı makalesinde Feyzi, Yenikey'in Tukay'a olan ilgisini vurgular. Bu meslektaşlığın, bu dostluğun sınavından geçerek, onlar birbirlerine tam uyarlar. Daha sonra Tukay'la manevi yakınlık kuran büyük yazarlar arasına Yenikey'in ömür boyu dostu olarak kalan İbrahim Nurullin, Ömer Beşirov, Nekiy İsenbet, Hesen Tufan, Seyfi Kudaş ve Sibgat Hekim de katılır.

Üstadı, Nekiy İsenbet, ona "... sanki Tukay'ın elinden edebiyat bayrağını alıp, günümüze ulaştıran bir ihtiyar, ancak yorulmak bilmez bir koşucu olarak gelmektedir..." (Yenikey 1983: 3)

Hesen Tufan, ebediyete göçünce, Yenikey onu Tukay'la yan yana koyar: "İşte bu ellerden düşmeyecek, şairliği ile huzur vermeyecek. Tukay'la da böyle oldu. Tufan'la da, şüphesiz, böyle olacak." (Yenikey 2004: 16)

Baki Urmançı için ise: "Tukay ölünce, onun başucunda cenaze duası edip, gece boyu Kuran okuyan öğrencisidir." (Yenikey 2004: 301) demektedir.

Bu şekilde, Yenikey için Tatar insanının en değerli sıfatları, onun halk şairi Abdullah Tukay'la olan ilişkisinde açıklanır. "Şahıs" adlı makalesinde yazar B. Urmançı, Seyfi Kudaş ve Nekiy İsenbet ile olan ilişkisini şu şekilde belirtiyor: "... ihtiyarlara beni ne çekti, ne özellikle yakınlaştırdı?.. Pek çok konuda ortak fikir, ortak görüş olduğunu belirtmiştim. Buna ilaveten, unutulmaz saygın isimlerin olması da bizim aramızdaki yakınlığı güçlendiriyordu. Özellikle, Tukay'a olan ilgileri... Onların hepsi de gerçek anlamda "Tukaycı"lardı. Yalnızca Tukay'a ebedî bir aşk beslemek değil, onun bütün sanatını derinden bilen ve anlayan kişilerdi." (Yenikey 2004: 300)

Kendisi de bir "Tukaycı" olarak, E. Yenikey Tukay adının, kişiliğinin ve sanatsal yalınlığının bekçisi olur. Tukay'ı ateist olarak değerlendirmeye karşı çıktığında, destek aramak üzere bir diğer "Tukaycı" olan Başkurdistan'ın halk şairi Seyfi Kudaş'a müracaat eder. Bu mektupta şöyle satırlar vardır: "... şeyhleri, aristokratları aşağılayan, dini tenkit eden ve aynı zamanda Allah'a inanan Tukay, benim için tam adam gibi adamdır." (Kudaşev 2000: 3)

Gerçekler uğruna Yenikey temelde hâkim olan ideolojiye kendi başına karşı çıkar. Ancak bu ideolojiye hizmet edenlerin ise Tukay'ı komünist düşünceler ölçütlerine sokmak isterler. “Çünkü Tukay, Tatar halkının hafızasında ve yüreğinde saklanan en dost, en değerli kişi. Neden onu bizim komünizm fikirlerine sıkı sıkıya bağlamaya gerek olsun ki. Ancak bunun bir nedeni vardır, eğer Tukay, devrimci-demokrat ise aynı zamanda ateist de olmalıdır!” (Yenikey 2004: 107)

Yenikey, her yeni dönemi Tukay'ın kantarı ile tartmak ister. “Gönül Yıldızı” adlı makalesinde kendi zamanındakilere çok kesin bir talepte bulunur: “... biz Tukay adını tesbih tanelerini çekercesine hiç durmadan zikretmeyi seviyoruz, ancak acaba biz ona layık mirasçılar mıyız? Tukay'ın seviyesine çıkabiliyor muyuz?.. Dünyayı bakmada, tanıyabilmede Tukay'ın mertebesine ulaşır mıyız?.. Bizde, Tukay gibi, kendimizi acımsızca eleştirme, güçlü istek, kararlı vatandaşlık cesareti nerede?..” (Yenikey 2004: 292)

Bu şekilde, “Tukaycı” Yenikey'in şairin mirasına olan olağanüstü ilgisi bütün alanlarda da yansıyor. Örneğin yazar, “Muharrire” şiirinin Ayaz İshaki'ye adandığını da gösterme gereği duyar. (Yenikey 2004: 357) Yenikey, başkentin Tukay ile ilişkili yerlerine dikkat etmenin önemine de değinir: “Bulgar-Amur çevresini Tukay, Kamal ve Emirhan dönemini hatırlatan anıtsal bir köşeye dönüştürmek hiç de fena olmazdı.” (Yenikey 1983: 217) Tukay'ın çevresini de araştırır. Son eserlerinden biri olan “Şafak Söker ve Akşam Olur” adlı denemesinde Yenikey, Tukay ve Kamil Motiygıy'ın ilişkisini anlamayı ve anlatmayı hedefler. Çünkü Kamil Motiygıy, “Abdullah Tukay'a edebiyat dünyasının kapılarını açan kişidir.” (Yenikey 2004: 423)

1994 yılında Ufalı bilim adamı Musa Mülikov ve Emirhan Yenikey ile olan sohbetimizde yazar, Tukay'ın Ufa'ya gelişini bütün detaylarıyla anlatmıştı.

Yenikey; “Ufa'da Tukay'a hiçbir önem ve saygı verilmemiştir. Tukay, Ufa'ya 1912 yılında, şöhretinin zirvesindeyken geldi. Bütün Tatar âlemi tarafından tanınan bir şairdi. Gelir ve herhangi bir matbaanın merdiven altında kalır. Hiç kimse yanına gelmez. Mecit Gafuri yanına gider gelir. Tukay'ın St. Petersburg'a gideceği akşam küçük bir lokantaya girip otururlar.

Başkentten dönünce havalar ısınmış, çimenler çıkmıştır. Onlar bahçede otururlar, kırmızı içerler ancak Mecit onu misafiri olarak kendi evine götürmez. Gafuri, hatıralarında Tukay'ın bu tür meclisleri sevmediği için kendisine davet etmediğini belirtir. Ufa'dan Troitski'ye gittiğinde de Mecit onu uğurlamaz, ama onu, Abdülbari Battal gara götürür.

Beni bir şey şaşırtıyor: Yıl 1912, yani Ufa'nın yenileşmeye en açık olduğu dönem, “Galiye” medresesinin çağladığı zamanlar. Babiçlerin de yazmaya başladığı bir devir. Tukay'ı medrese öğrencileri neden tanımamışlar.

Bilinmeyen bir matbaanın penceresiz merdiven altında kan tükürerek yatar ve gider zavallı. Neden bir davet, neden bir buluşma, bir ziyaret, gelip görme, izzet, ikram yok.

—Neden böyle gelip gitmiş acaba, Emirhan Bey? Bu konuda fikriniz vardır sanırım?

—Buna cevap veremiyorum... Anlaşılan o ki, Ufa basınında hiçbir bilgi yok. Mecit Gafuri, Ufa'daki bütün insanları, bütün yazarları, bütün hocaları, öğrencileri tanır. Gidip haberdar etmesi yeterdi! Derhâl gidip gerekeni yaparlardı... Ben, “Galiye” medresesinin şaire olan umursamazlığı şaşırtıyor. Alimcan İbrahimov'un da “Galiye”de çalıştığı dönemler değil miydi acaba?.. Ufa'da onlardan başka büyük adamlar da vardı elbette...

Oysa Troitski'de Tukay'ı lâıykıyla karşılarlar, toplantılar düzenlerler. Şehrin mollaları onu, kendi yazlıklarına yerleştirir, saygı ve değer gösterirler. Tukay Ufa'ya geldiğinde vapurla Samara'ya, oradan trenle Ufa'ya geçer. Orada Tukay, Samara mollası Murtaza'nın başmısafiri olur, orada da saygı görür. Simbir'in ileri gelenlerinden Akçurin ailesi şairi davet eder. Daha sonra St. Petersburg'ta bütün Tatar gençleri onun etrafında olur. Musa Bigiyev de davet eder, ancak Ufa da onu gören de tanıyan da davet eden de olmaz.” demiştir.

Emirhan Bey'in bu soruya kesin bir cevabı olmamıştır. Şairin hastalığının artması ile sanatsal bir kriz geçirmesi, kendisinin toplumdaki “dinlenmek için” uzaklaşmayı talep etmesi ile de açıklamak mümkündür bu alışılmadık durumu. Ancak buna yukarıdaki ip uçları yeterli değildir. Yine de Tukay, Ufa'yı sever. (Tukay 1977: 209) Bilim adamı G. Ramazanov, iki şairin bu karşılaşmasını “onların birbirlerine olan saygısını güçlendirmeye, dostluklarını sağlamlaştırmaya neden oldu” şeklinde değerlendiriyor. (Ramazanov 1965: 159) Yine de “Galiye” medresesinin yüzünü aklayacak hiçbir düşünce de yok değildir... Örneğin, Tukay'ı “Galiye” medresesinin öğrencisi Muhammetzakir Hemzin'in, Belebey ilçesi, Eski Kalmaş nahiyesinin Ablay köyüne kırmızı tedavisi için getirdiği bu köyün ihtiyarları tarafından söylenmiştir. Abdullah Hesenov ve Vedia Nizayeva, Tukay'ı “sağlığında gördüklerini” hatırlamaktalar. Genel olarak bu köyün ihtiyarları, “Bize Tukay geldi” şeklindeki hikâyeye ve rivayetlere inanarak yaşamışlardır. Şu anda bunu doğrulamak oldukça zordur. Hâlbuki bu fikir, şairin Ufa'da topluma görünmemesini açıklayabilirdi. Bir efsane olsa da bu, halkın öz şairine olan sevgisini ve saygısını göstermektedir.

Emirhan Yenikey Bey'in Tukay hakkındaki düşünceleri kavramsal olarak Tukay'ın doğumunun 110. yılında düzenlenen bilimsel konferansta dile getirilmiştir. Ancak bu, sözlü bir bildiri olup, bildiri kitapçığına giremedi. Burada yazar, aşağıdaki noktalara dikkat çekmişti.

“İlk olarak söylemek istediğim şu: Tukay doğmalıydı, Tukay'ın doğmaması mümkün değildi. Çünkü Tukay gibi bir kişiyi doğmasının zamanı gelmişti.

Tukay, kendi devrinin meyvesidir. Peki, nasıl bir devirdir bu? Bu, Tatar halkının tarihinde, kaderinde, büyük ve derin değişimlerin başladığı bir devirdir. Yeni değişimler. Eski ile yeninin mücadelesi artık bütün alanlarda yansıyor. Mesela, tarihi yeniden anlamak, buna Mercani'yle başlandı. Dini, şeriatı çağdaş bir biçimde anlamak, bunun için de insanlar yetişmişti.

Tatar halkının hayatındaki yeni değişimleri, onun hangi dilekler ve umutlarla yaşamasını söyleyebilecek bir kişinin zamanı gelmişti. Halk kendi içinden bize Tukay'ı verdi.

Tukay'da yansıdı o devrin bütün mücadelesi, zıtlıkları, umutları, sevinçleri ve belirtmek gerekir ki aynı şekilde sıkıntıları. Neden sadece Tukay'ın hissesine düşer bu şey? Tukay'dan çok önce tanınan Dermend var. Onun eserlerinde de hangi çağda, hangi düşüncelerle, hangi arzularla yaşadığımızı görmekteyiz. Ancak Dermend, bütün halkın kaderini, iç dünyasını, fikirlerini, umutlarını yansıtmada derecesinde bir şair olmadı. Bu nedenle insanın kaderinin de bu değişim geçirme yıllarına denk gelmesi gerekir.

İlk olarak, Tukay bir molla ailesinden; ikinci olarak o yetim; üçüncü, o elden ele geçmiş bir insan. Tukay, sırtında bizzat, devrin iyi yönlerini de kötü yönlerini de taşımış bir kişi. Bu çok gizemli bir durum. Tam zamanında Allah bize böyle bir kişiyi vermiş. Biz Tukay'la yaşadık. Ben çok yaşlı, Tukay'ı ta okula gittiğimden beri okumaya başlayan biriyim ve biz işte bu Tukay'la birlikte yaşadık. Evet, var böyle kişiler! İnsanın hiçbir zaman yüreğinden, aklından çıkmayan kişiler. Tukay bizim için böyle bir insana dönüştü... Hiçbir zaman akıldan, gönülden çıkmayan bir insana...

Tukay'ın son dostları arasında ona çok yakınlaşmış bir kişi vardır, o Seyit Sünçeleý'dir. Sünçeleý, şairin yanına geldiğinde Tukay onu geri göndermek istemezmiş. Misafir edermiş... Seyit'in Tukay'a adadığı beş, altı şiiri vardır. Bunlardan biri, Tukay hayattayken yazılan bir şiirdir. O şiirde şöyle bir dize geçer: "Kazan'ın üstünde Tukay'ın ruhu yaşar." (Sünçeleý'in "Tukay Ruhı" şiirinde, 'O Kazan üstünde hep şakiyip uçar, sonsuz hayallerle Kazan'ını kucaklar' denilmektedir.) (Sünçeleý 2005: 119)

İşte Tukay ruhu yaşamaktadır ve yaşayacak. Onun hikmeti, Tukay'ın kendi zamanında ne kadar derinlikler, ne kadar genişlikler açmasında değil, onun söylediklerinin günümüze de denk gelmesindedir. Tukay şiirlerinden biz günümüz sorunlarına en doğru cevapları buluyoruz. İşte sadece bir örnek: Tukay'ın Ayaz İshaki'ye adanan bir şiirinde şöyle satırlar vardır:

*Canlırak tormuş ta bêtê, şanlırak bër eş te yuk,
Bër-bërsën çeyniy Bişençë yıldagı küp evliya.*

"Hareketli hayat da bitti, daha şanlı bir iş de yok,
Birbirini çiğniyor Beşinci yıldaki birçok evliya."

Bu satırların ilkinde de günümüzün yansıması var, ancak en doğrusu: *Bër-bërsën çeyniy Bişençë yıldagı küp evliya*, sözlerindedir. Bizde bugün tam da bu durum vardır. Çünkü bir partinin mensupları birbirini çiğ çiğ yiyorlar. Amma da söylemiş Tukay! İşte böyle, bizim günümüze, sorunlarımıza tam denk gelen sözleri ve fikirleri Tukay'da sıkça bulabiliriz.

Son olarak belirteyim, tarihin, keskin değişim zamanlarında böyle şahıslar ortaya çıkar. Bizim şu anki zamanımızda da ikinci bir Tukay'ı ortaya çıkartmamız gerekmez mi acaba?.. Çünkü bizim halimiz böyle, bunu görmek ve kabullenmek için, Tukay gibi cesaret gösterebilmek gerekir. Benim hissettiğime göre, böyle bir şairin doğma zamanı gelmiştir." demişti Yenikey bildirisinde.

Yenikey, 1998 yılındaki son makalelerinden bir olan “Kıble Değiştirmek” adlı makalesinde: “Tukay’ın dâhiliği; bizim bugün anlamadığımızı 85 yıl önce anlamış.” demişti. (Yenikey 2009: 215) Tıpkı üstadı gibi, Yenikey’in de vasiyeti, kehaneti de hayata geçer şekilde umutlanmak doğru olurdu. 21. yüzyıl ve 3. binyıl başı Tukay zamanını hatırlatıyor. XX. yüzyıl başındaki rönesans hareketlerinin, yüz yıl geçtikten sonra, yeni bir vasıfla tekrar edilmesi Tatar uygarlığının ileriye doğru gelişmesini temin ederdi.

Kaynakça

- Kudaşev, S. (2000), *Tukay üz halkı hem üz zamanı şeğěsě*, Kızıl Tañ, 2000, 26 Aprel, 3-4.
- Ramazanov, G. (1965), *Mecit Gafuri icadı*, Öfö.
- Sünçelej, S.(2005), *Eserler hem Hatlar*, Kazan.
- Tukay, G. (1977), *Eserler*, IV tom., *Mekaleler, oçerklar, feletonnar, hatlar*, Kazan.
- Yenikey, E. (2009), *Biyekten karap torasım kile*. Kazan.
- Yenikey, E. (2004), *Eserler: V. Tom: Publitsistik yazmalar, mekaleler*, Kazan.
- Yenikey, E. (1983), *Hetěrdegě tøyěnnar: Mekaleler, oçerklar hem istelěkler*, Kazan.
- Yenikey, E. (1987), *Soñğı kitap: İstelěkler*, Kazan.